

CATALUNYA DINS EL MÓN MEDIEVAL

Els comtats carolingis pirinencs

29 de setembre de 2019

Itineraris: castell d'Ultrera des de la població de Sureda (Rosselló)

SEAS

Secció Excursionista de l'Ateneu Santjustenc (SEAS)

www.santjust.org/seas

Els comtats catalans

Els comtats carolingis nordpirinencs

L'excursió d'aquest mes ens porta al territori que des dels anys trenta del passat segle es coneix a casa nostra com Catalunya Nord. Amb aquest terme designem el conjunt de les comarques catalanes del Rosselló, Vallespir, Conflent, Capcir i Alta Cerdanya, conjunt que es va separar de la resta de Catalunya pel tractat dels Pirineus el 1659. Tot aquest territori fins llavors havia format part del nostre país, es considerava tan català com qualsevol altre indret del Principat i fins i tot en més d'una ocasió havia tingut una importància força rellevant en la cultura i la política catalanes, com per exemple als segles IX i X quan aquestes comarques formaven part del nucli fundacional de la Catalunya carolíngia.

Però per tenir-ne una perspectiva més àmplia anem a veure la seva evolució a través del temps. Fem doncs una mica d'història.

Si ens remuntem al temps dels ibers trobarem que la seva cultura no s'aturava al Pirineu sinó que continuava litoral amunt per tot el que avui coneixem com a Llenguadoc. No és que això ens digui gaire cosa ja que per la banda sud la mateixa cultura s'estenia fins a Andalusia, però el que sí que ens indica és que durant molt temps els Pirineus orientals no han estat una barrera que separés els pobles.

Més endavant, sota la dominació romana, sí que les províncies Tarraconense i Gàl·lia Narbonesa (o Narbonense) tenien la seva frontera a la línia pirenaica i deixaven el territori que ens ocupa dins de la segona d'aquestes províncies.

En canvi quan els visigots es van establir a la Península ibèrica no solament van dominar l'actual Catalunya Nord sinó molt més enllà. Era la Septimània, *grosso modo* el Llenguadoc.

Amb la invasió dels àrabs a començament del segle VIII tot el regne visigòtic, compresa la Septimània, caigué sota el seu control. Tanmateix el poder dels francs, que s'anava consolidant a la Gàl·lia, va aturar l'empenta musulmana a Poitiers (732) fent-la recular cap al sud. Les primeres ciutats que havien estat visigodes i ara passaven a mans dels francs van ser precisament les de la Septimània (Narbona, una de les principals, es va rendir el 759). Després les tropes franques creuaren les Corberes, ocuparen el Rosselló i saltant les Alberes iniciaren la conquesta de les terres meridionals. Van arribar fins a Barcelona, que fou conquerida l'any 801 i on s'aturà el seu avanç.

Carlemany, rei dels francs i coronat emperador a Roma el Nadal de l'any 800, va intentar consolidar l'administració dels seus amplis dominis. Tot l'imperi fou dividit en comtats al cap dels quals hi havia un comte (*comes*, en llatí, que volia dir company —de l'emperador—). El comte era el representant de l'emperador i exercia en nom seu tots els poders dins del comtat: administració, fiscalitat, justícia i cap militar. Després, amb l'aparició del feudalisme, aquests comtes de mica en mica esdevenen senyors sobirans dins dels seus dominis conservant un vincle, moltes vegades només teòric, amb els reis francs.

Els comtats de la futura Catalunya Nord van ser el del Rosselló (comarques de Rosselló i Vallespir) i el de Cerdanya (comarques de Cerdanya, Conflent i Capcir). Amb el temps aquests dos comtats van quedant clarament dins l'òrbita dels comtats del sud del Pirineu (comtats catalans) i no dels del nord (comtats occitans). Cerdanya passa al domini dels comtes de Barcelona el 1109 i Rosselló el 1172. En ambdós casos és per manca de descendents directes d'una banda i a causa del poder i prestigi del comte de Barcelona per l'altra.

Tanmateix aquests dos comtats des de la seva creació a finals del VIII no foren en absolut uns territoris muntanyosos marginals sinó que van ser escenari de

fites polítiques i culturals importants, com ja ha estat dit. Esmentem a tall d'exemple la institució de les assemblees de Pau i Treva, la primera de les quals els historiadors la situen a la població rossellonesa de Toluges (molt a prop de Perpinyà) a la primera meitat del segle XI, en temps del bisbe-abat Oliba.

Precisament l'abat Oliba era de la família comtal de Cerdanya i entre altres càrrecs va ser abat del monestir benedictí de Sant Miquel de Cuixà, un dels monestirs catalans cabdals de l'època comtal. Cuixà fou fundat a finals del segle IX en un lloc segur prop de l'actual Prada del Conflent per monjos que s'havien salvat d'una gran riuada de la Tet que havia arrasat totalment el seu monestir. Es tractava de Sant Andreu d'Eixalada, bastit el mateix segle IX en un estret que forma el riu, aigües amunt, a l'actual municipi de Nyer. Altres establiments monàstics d'aquestes terres que ajudaren a conservar la cultura en aquells temps van ser Sant Martí del Canigó, també monestir benedictí però més tardà, del segle XI, i el priorat agustinià de Serrabona, de més o menys la mateixa antigor.

Tots sabem que l'interès polític de la casa de Barcelona per Occitània s'acabà abruptament a Muret el 1213. La línia de les Corberes serà a partir d'aquest moment la frontera amb el sud francès i en conseqüència els comtats de Rosselló i Cerdanya queden de la banda catalana, tothom sap que són catalans. Més endavant quan pel tractat de Corbeil (1258) Jaume I el Conqueridor i Lluís IX de França pacten l'abandonament de tota pretensió catalana al nord de les Corberes i el reconeixement formal i definitiu per part de la monarquia francesa de l'extinció de la seva sobirania nominal sobre Catalunya, torna a quedar clar i patent la catalanitat dels comtats de Rosselló i Cerdanya.

Però el mateix Jaume I per testament parteix els seus dominis entre el seu hereu i el seu segon fill. Llavors els monarques podien considerar els seus regnes com a patrimoni propi i fer aquestes coses que amb la mentalitat d'avui ens semblen estranyes. Així va segregar dels seus estats peninsulars el recent conquerit regne de Mallorca al qual incorporà, a més, els comtats de Rosselló i Cerdanya i donà aquest lot al seu segon fill: Jaume II de Mallorca (1276). Perpinyà va esdevenir la segona capital d'aquest regne, d'aquí que en aquesta ciutat trobem encara el palau anomenat dels Reis de Mallorca.

Aquesta decisió, sobretot la de separar els comtats del nord —Rosselló i Cerdanya— de la resta de Catalunya va ser desafortunada ja que arran de les desavinences entre els dos germans —cosa previsible per ser un fet comú en totes les cases regnants— el mallorquí tenia la clau per a qui volgués envair Catalunya des del nord. I això succeí quan a causa

de la conquesta de Sicília per Pere el Gran —l'hereu de Jaume I— el rei català topà frontalment amb la corona francesa, que també aspirava a dominar la desitjada illa, i amb el papa, proper a França. Roma decretà l'excomunió del monarca català i convocà una croada per destronar-lo. Els croats, francesos en la seva majoria, entraren pel Rosselló cap a l'Empordà i Gironès. Durant dos anys arruïnaren aquestes terres (1283-1285). Finalment la pesta quan l'exèrcit croat assetjava Girona el va delmà i el va fer retirar cap a França. És el que recorden els gironins com el miracle de les mosques de Sant Narcís.

El regne independent de Mallorca va durar encara no un segle; Pere el Cerimoniós va tornar-lo al tronc comú de la corona catalano-aragonesa el 1349 després d'una intervenció bèl·lica. Tanmateix potser aquesta separació dels comtats del nord de la resta de Catalunya va ser un mal precedent. Ens trobem que quan esclata la nefasta Guerra Civil catalana el 1462 entre la monarquia i la Generalitat el rei Joan II demana l'ajut del seu homòleg francès a canvi de cedir-li el Rosselló i la Cerdanya (tractat de Baiona) i no serà fins al tractat de Barcelona de 1493 que la tossuderia del seu fill, Ferran el Catòlic, aconseguirà que el rei francès d'aquell moment li retorni els comtats a canvi d'una teòrica neutralitat envers les aspiracions franceses a Itàlia.

La Catalunya napoleònica, 1812.

L'adquisició definitiva del Rosselló i mitja Cerdanya —l'anomenada Alta Cerdanya— per part del regne de França es produirà el 1659 pel tractat dels Pirineus entre aquest regne i la monarquia espanyola dels Àustria. Després de gairebé dos segles de llui-

tes contínues entre les dues potències la balança s'acabà inclinant a favor de França i del seu Rei Sol, el Borbó Lluís XIV, que segons una teoria geopolítica que li era cara cercava les fronteres naturals dels seus dominis.

Rosselló i Cerdanya sobre mapa actual

Els comtats nordpirinencs ja no tornaran al tronc comú català. Així quan al 1700 s'instaura la dinastia borbònica als diversos regnes hispànics —recordem que encara no havia esclatat la Guerra de Successió i que la monarquia espanyola era una monarquia composta de diferents regnes— no es retornen aquests comtats a Catalunya; tampoc quan el Principat passa a ser part directa de l'Imperi de Napoleó, desvinculat de la resta d'Espanya (fet que durà escassament un any, de 1812-1813), l'administració imperial no contempla el retorn del Rosselló i la Cerdanya, sinó que manté aquests territoris dins del departament francès dels Pirineus Orientals. La divisió de França en departaments fou una decisió de l'Assemblea Nacional Constituent el 1790, pocs mesos després de l'esclat revolucionari que coneixem com Revolució Francesa. El departament dels Pirineus Orientals comprèn les terres cedides pel tractat dels Pirineus, que és pròpiament el que anomenem Catalunya Nord, més la petita regió de la Fenolleda, de parla occitana.

Per acabar diguem que quan el 1982 França va agrupar els departaments en regions, després de donar-hi moltes voltes ja que un estat de caire centralista com el francès no acabava de veure la utilitat de crear-ne, el departament dels Pirineus Orientals va formar part de la regió Llenguadoc Rosselló. Però amb la reforma de 2014, efectiva el 2016, per reduir el nombre d'aquestes entitats tot agrupant les existents en unitats més grans, resulta que aquest departament ara ha quedat comprès dins la macroregió d'Occitània.

Ramon Segret
SEAS, setembre 2019

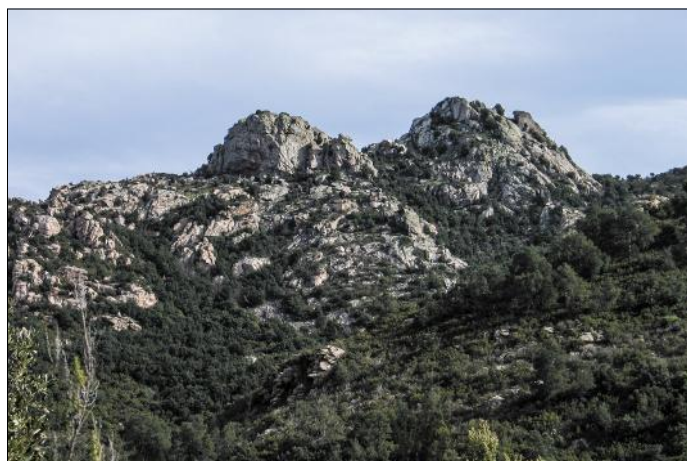
L'excursió

Les dues excursions arriben al castell d'Ultrera i s'inicien a La Farga, rabal de Sueda, i el motiu principal de la sortida té com a temàtica "els comtats carolingis pirinencs".

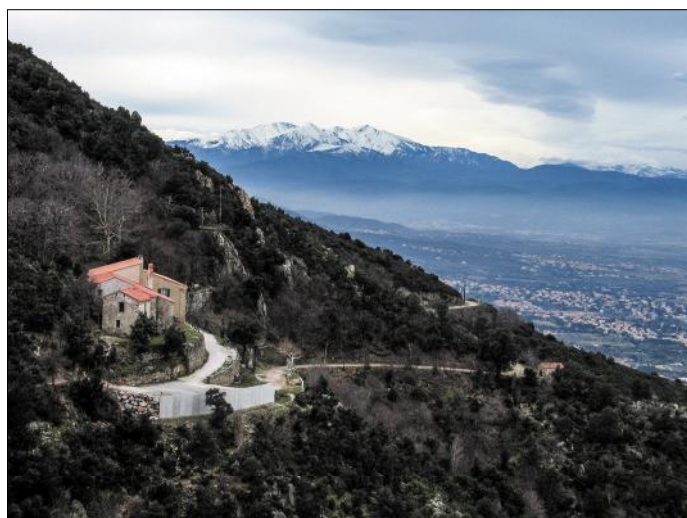
La llarga surt de La Farga (217 m) i s'enfila fins al Roc de les Medes (614), des d'on segueix la carena que duu al castell d'Ultrera (497). Des d'ell es baixa al santuari de la Mare de Déu del Castell i acaba al poble de Sureda (77). Són 11 km amb un desnivell de 454 m i un temps aproximat de 4 a 4.30 h.

La curta surt també de La Farga i s'enfila directament al castell d'Ultrera, fent el tram final des del castell fins a Sureda igual que la llarga. Són 9 km i 353 m de desnivell amb un temps estimat de prop de 4 h.

Durant les excursions es recorren boscos esclarissats d'alzinar amb bruc, amb alguns freixes i fins i tot faigs en alguna zona alta més frescal.

Castell d'Ultrera. Foto de Jordi Gironès.

Mare de Déu del Castell amb el Canigó al fons. Foto de Jordi Gironès.